

<https://interscience.uz/>

ISSN 2181-1709 (P)

ISSN 2181-1717 (E)

SJIF: 3.805 (2021)

2023/6

**TA'LIM VA
INNOVATION
TADQIQOTLAR**

**ОБРАЗОВАНИЕ И
ИННОВАЦИОННЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**

**EDUCATION AND
INNOVATIVE
RESEARCH**

Xudoyberdiyev B. R. Jismoniy-aqliy rivojlanishning mohiyati va o'ziga xos xususiyatlari	266
Юнусова Д. С. Средства для организации самостоятельных занятий	270
Quliyeva Sh. H. "Texnologik ta'lim" yo'nalishida kompetensiyaviy yondashuvning mazmuni	274
Сохибов А. Р. Ҳозирги давр олий таълим тизимини инновацион бошқаришда хорижий тажрибаларнинг роли	280
Davronov I. E. Zamonaviy darsni modellashtirish va uni tahlil qilish	285
19.00.00 – PSIXOLOGIYA FANLARI	
Абдуллаева М. И. Саногенная рефлексивность - как ресурс профессиональной компетентности будущего учителя	290
Акрамова Ф.А. Модели психологической службы в разрешении проблем семей	295
Атахо'jayeva Sh. A. O'qituvchining ijtimoiy intellektini rivojlantirishning psixologiyistik xususiyatlari	303
Djalolova M. A. Maktabgacha yosh davri bolalarning ruhiy salomatligi masalalari	306
Дусмухамедова Ш. А. Педагог иждий фаолиятининг о'зига хос хусусиятлари талаба шахсини ривожлантириш омилли сифатида.	310
G'ayibova N. A. Turli sibling maqomidagi o'smirlarning nizoli vaziyatdagi xulq uslubini o'ziga xosligi	313
Haqiqatbekov Z. Sh. Sportchi shaxsi shakllanishida: faoliyat va karera	316
Жураев В. М. Шахсдаги даъвогарлик даражаси ва ўз-ўзини баҳолашнинг иждий психологик томонлари	319
Kosimova S. B. The role of the manipulation mechanism in the socialization of the student's personality	322
Mavlyanova S. Past o'zlashtiruvchi o'quvchilarning toifalari va psixologik xususiyatlari	327
Nasimdjanova M. M. Ijtimoiylashish va inkulturatsiya: ta'rif va tafovutlar	330
Nazarov A. S. Boshqaruv faoliyatida qaror qabul qilish jarayonining gender va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari	333
Rasulova N. T. Talaba shaxsidagi reproduktiv motivlarning diniy-psixologik xususiyatlari	337
Ravshanova X. A. Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'spirinlarni ijtimoiy intellektini dinamikasi	341
Раджабова З. М. Шахсда касбий англашни шаклланиши	346
Собирова Д. А. Тиббиёт ходимлари фаолиятида шахслилик хусусиятлари ўртасидаги муносабатларнинг намоён этилиши	350
Saribayeva U. S. Gender tenglik muammolarini ilmiy o'rganish an'analari	354
Муротмусаев К. Б. Психологические аспекты лидерских черт у мальчиков и девочек в разных семейных условиях	358
Umarova Sh. A. Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilari bilan kasbga yo'naltirish ishlarining ijtimoiy-psixologik asoslari современиого психолога	363
Ulug'ova Sh. M. O'zgaruvchan ijtimoiy-psixologik muhitda tadbirkorlar moslashuviga ta'sir ko'rsatuvchi omillar	367
Нуримбетова Э. Ж. Профессионально-важные качества современиого психолога	372
Tursunbaev S. B., Mirzaeva S. R. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining maktabga moslashish muammosi	376
Элов З. С. Ўсмир шахсида деликвент ахлоқ – девиант хулқ-атворнинг шакли сифатида	379
Tojiboyev M. N. O'quvchilarning individual ta'lim trayektoriyalarini amalga oshirishning texnologik platformasi	385
IQTISODIYOT	
Ergashev Q. E. Raqamli iqtisodiyot sharoitida bojxona xizmatlarini rivojlantirish	390

“TEKNOLOGIK TA'LIM” YO'NALISHIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVNING MAZMUNI

*Quliyeva Shahnoza Halimovna,
Buxoro davlat universiteti, Fizika-matematika fakulteti, Elektronika va texnologiya kafedrasida dotsenti*

Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida “Texnologik ta'lim” yo'nalishida kompetensiyaviy yondashuvning masalalari keltirilgan. Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarini tayyorlashda umumkasbiy va ixtisoslik fanlaridan bilim, ko'nikma va malakalarini egallayotganda kompetensiyaviy yondashuvni inobatga olish zarur. “Texnologik ta'lim” yo'nalishi talabalarida ayniqsa umumkasbiy va ixtisoslik fanlari bo'yicha kompetensiyalarni shakllantirishda kasbiy-pedagogik tayyorgarlik muhim hisoblanadi. Ta'lim beruvchining pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish yo'nalishidagi bilim, ko'nikma va malakalari, qobiliyati va imkoniyatlaridan ta'lim va tarbiya jarayonlarini tashkil etishda, ta'lim oluvchilarning faoliyatini muvofiqlashtirishda qanday darajada foydalana olishi, qulay ta'limiy muhit darajasi va uning natijaviyligi, ta'lim oluvchilarda shakllangan o'quv motivlari va qiziqish darajasi, refleksiv ta'limiy muhitning shakllanganligi ularning kasbiy kompetentligiga bog'liqligi batafsil berilgan.

Kalit so'zlar: texnologik ta'lim, professional, ustivor, xalqaro tajriba, didaktik, soft skills, hard skills.

СОДЕРЖАНИЕ КОМПЕТЕНТНОГО ПОДХОДА ПО НАПРАВЛЕНИЮ «ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ»

*Кулиева Шахноза Халимовна,
Бухарский государственный университет, физико-математический факультет,
доцент кафедры электроники и технологий*

В данной статье представлены вопросы компетентного подхода по направлению «Технологическое образование» в высших учебных заведениях. В подготовке будущих учителей технологии необходимо учитывать компетентный подход при овладении знаниями, умениями и навыками по общеобразовательным и специальным предметам. Профессионально-педагогическая подготовка важна для студентов направления «Технологическое образование», особенно в формировании компетенций по общеобразовательным и профильным предметам. Степень, в которой педагог может использовать знания, навыки и умения, умения и возможности в направлении организации и управления педагогическими процессами, в организации учебно-воспитательных процессов, координации деятельности обучающихся, уровень комфортной образовательной среды и ее эффективность, подробно приведены учебные мотивы и уровень интереса, сформированные у обучающихся, формирование рефлексивной образовательной среды в зависимости от их профессиональной компетентности.

Ключевые слова: технологическое образование, профессиональное, приоритетное, международный опыт, дидактика, soft skills, hard skills.

CONTENT OF THE COMPETENT APPROACH IN THE DIRECTION «TECHNOLOGICAL EDUCATION»

*Kuliyeva Shahnoza Halimovna,
Bukhara State University, Faculty of Physics and Mathematics, Associate Professor of Electronics and Technology Department*

This article presents the issues of the competence-based approach in the direction of «Technological education» in higher educational institutions. In the training of future technology teachers, it is necessary to take into account the competence-based approach when mastering knowledge, skills and abilities in general education and special subjects. Vocational and pedagogical training is important for students of the direction «Technological education», especially in the formation of competencies in general education and specialized subjects. The degree to which a teacher can use knowledge, skills and abilities, skills and abilities in the direction of organizing and managing pedagogical processes, in organizing educational processes, coordinating students' activities, the level of a comfortable educational environment and its effectiveness, the educational motives and the level of interest formed by students, the formation of a reflective educational environment, depending on their professional competence, are given in detail.

Key words: technological education, professional, priority, international experience, didactics, soft skills, hard skills.

Ma'lumki, biz bugun yurtimizda erkin va ozod, adolatli, insonparvar jamiyat barpo etmoqdamiz. Shu borada, avvalo, odamlarimizning halol mehnatiga hurmat bilan qarash, ularning qadr-qimmatini munosib baholashni biz o'zimizning bosh maqsadimiz, deb bilamiz. Bugungi kunda jamiyatimiz hayotida insonga aynan mana shunday munosabat mustahkam qaror topdi. Shuning uchun ham mamlakatimiz

ulkan yutuqlarni qo'lg'a kiritmoqda. Yutuqlar jahon hamjamiyatining hayrati va havasini uyg'otmoqda. Ana shunday ijobiy o'zgarishlar asosida odamlarimizning dunyoqarashi, ongu tafakkuri yuksalmoqda. Ularning hayotga, mehnatga munosabati tubdan o'zgarimoqda.

Zamonaviy o'qituvchi o'z o'quvchilarini ta'lim jarayoniga ijodiy yondashuv asosida qarashlarini tashkil qilishi, ularda mustaqil ishlar ko'nikma va malakalarini rivojlantirishi va albatta ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda darsni tashkil etishi kerak bo'ladi.

Mamlakatimizning ta'lim tizimida olib borilayotgan keng qamrovli islohotlar ilg'or xorijiy ta'lim tajribasini o'rganish, tahlil etish hamda ta'lim muassasalari sharoitlariga moslashtirishning ijtimoiy-pedagogik va didaktik xususiyatlarini ishlab chiqishni taqozo etadi. Hozirgi jamiyatni taraqqiy ettirish bosqichida «bilimli» ta'lim yondashuvidan kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim tizimiga o'tish hamda bitiruvchilarda egallanishi ko'zda tutilayotgan kasbga doir shaxsiy xususiyatlarni shakllantirish dolzarb pedagogik muammolardan biri sifatida qaralmoqda. «Kompetentli» yondashuvga asoslangan ta'lim tizimida ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchining roli ham o'zgaradi. Chunki, «bilimli» yondashuvda ta'lim beruvchi faol va asosiy ishtirokchi bo'lsa, ta'lim oluvchi esa, sust qabul qiluvchi sifatida ishtirok etadi. «Kompetentli» yondashuvda ta'lim oluvchi faol ishtirokchiga aylanadi, chunki uning ta'lim olish faoliyati ko'proq mustaqil individual topshiriqlarni bajarish va uning natijasini himoya qilishga, kreativ amaliy mashg'ulotlarda doimiy ravishda savollarga javob berish va individual tadqiqot ishlarini olib borishga qaratilgan bo'ladi. «Bilimli» ta'lim yondoshuvida me'yoriy-huquqiy asoslar sifatida Davlat ta'lim standartlari, o'quv va ishchi rejalari, fanlarning o'quv metodik majmualari olinsa, kompetentli yondashuvda bular qatoriga ta'lim oluvchining kompetentli shaxs modeli qo'shiladi. Ta'lim oluvchining kompetentli shaxs modelida Davlat ta'lim standartidan kelib chiqqan holda ta'lim oluvchida shakllanishi lozim bo'lgan kompetentlikning turli jihatlarining tavsifi keltiriladi. «Bilimli» yondashuvning maqsad va mazmuni, ta'lim shakli, pedagogik va axborot texnologiyalari ta'lim oluvchiga bilim, ko'nikma va malakalarni yetkazib berish hamda ularning o'zlashtirilganligini nazorat qilishga qaratilgan bo'lib, bular hozirgi jadal sur'atlarda rivojlanayotgan ta'lim tizimining asosiy kamchiliklari sifatida e'tirof etilmoqda.

Ta'limda yangi tadqiqot yo'nalishi bo'lgan kompetentli yondashuvning paydo bo'lishi hamda xorijiy pedagogik va metodik manbalarda «kompetentlik» va «kompetensiya» toifalarining paydo bo'lishi natijasida ular 1960 yillarning oxiri 1970 yillarning boshlaridan boshlab, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim oluvchilarning kasbiy tayyorgarligi nazariyasi va amaliyotiga keng kirib bordi.

Kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim (competence-based education - CBE) amerikalik tilshunos N.Xomskiy (1965 yil, Massachutes universiteti) tomonidan taklif etilgan «kompetensiya» atamasining umumiy ma'nosida shakllanadi. Yevropa Kengashi dasturi bo'yicha Bern shahrida bo'lib o'tgan simpoziumda (1996 yil) «kompetensiya» tushunchasi «o'quv», «kompetentlik», «qobiliyat», «mahorat» singari tushunchalar qatoriga kiritilganligi ta'kidlandi. Yevropa davlatlarining ta'lim vazirlari Boloniya deklaratsiyasida (1999 yil) ta'lim islohotlarining konseptual asoslari sifatida kompetentli yondashuvni belgilashdi.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» gi Qonunida: «Tegishli ma'lumoti, kasbiy tayyorgarligi, boy va yuksak axloqiy fazilatlariga ega bo'lgan shaxslariga pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqiga ega» - deb ta'kidlangan. Ushbu hujjat talablarini bajarish uchun bo'lajak o'qituvchilarda, shu jumladan bo'lajak texnologiya o'qituvchilarida kasbiy kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirish muhim hisoblanadi. Chunki, kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim tizimi tashkiliy, texnologik va metodologik o'zgarishlar qatorida juda katta hajmdagi didaktik ijodiy dars ishlanmalari (mustaqil ishlarga ijodiy individual vazifalar, amaliy mashg'ulotlar uchun individual ijodiy topshiriqlar, nazorat turlari uchun test savollari, tashxislovchi masalalar, amaliy topshiriqlar va boshqalar)ning ta'lim beruvchi tomonidan yaratilishini taqozo etadi.

Ilg'or texnologiyalarning keng o'zlashtirilishi, uzluksiz ta'limda fanning ishlab chiqarish bilan integratsiyalashuvi, ta'lim oluvchilarning qobiliyatlari va imkoniyatlariga mos ravishda ta'limga tabaqalashtirilgan yondashuvning joriy etilishi hamda ta'lim berishning ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalari hamda zamonaviy o'quv-uslubiy majmualarning yaratilishi pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish tizimini takomillashtirishda ta'lim beruvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishga asos solmoqda. Amir Temurning "Amr qildimki, vazirlar ushbu to'rt sifatga ega kishilardan bo'lishlari lozim:

birinchisi - asllik, toza nasllilik;

ikkinchisi - aql, farosatlilik;

uchinchisi - sipohu raiyat ahvolidan xabardorlik, ularga nisbatan xushmuomalalilik;

to'rtinchisi - sabr-chidamlilik va tinchliksevarlik", deb aytgan fikrlarida ta'lim beruvchi shaxsi va uning shaxsiy xususiyatlari hamda kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan shaxsiy sifatlariga ham talablar qo'yilganligi o'z ifodasini topgan.

Yuqorida keltirilgan fikrlarga asoslanib shuni aytish mumkinki, ta'lim beruvchining pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish yo'nalishidagi bilim, ko'nikma va malakalari, qobiliyati va imkoniyatlaridan ta'lim va tarbiya jarayonlarini tashkil etishda, ta'lim oluvchilarning faoliyatini muvofiqlashtirishda qanday darajada foydalana olishi, qulay ta'limiy muhit darajasi va uning natijaviyligi, ta'lim oluvchilarda shakllangan o'quv motivlari va qiziqish darajasi, refleksiv ta'limiy muhitning shakllanganligi ularning kasbiy kompetentligiga bog'liq bo'ladi.

Ta'limda kompetentli yondashuvda ta'limni modernizatsiyalashning zamonaviy bosqichida eng avvalo uning maqsadi tubdan o'zgaradi. "Kompetentlik" va "kompetensiya" ta'limda kompetentli yondashuvning asosiy tushunchalaridir. Manbalar tahlili esa, ularning ilmiy adabiyotlarda bir qiymatli ta'rifga ega bo'lmagan murakkab, ko'p komponentli va fanlararo tushunchalar ekanligini ko'rsatadi. Tadqiqotchilar fikricha ular hajmi, turkumi, semantikasi va mantiqiy tuzilmasi bo'yicha farqlanib, kompetentli shaxs tavsifi (xususiyatlari, odatlari va boshqalar) sifatida qaralishi mumkin. Kompetentli shaxs tavsifi (xususiyat, shaxs sifati, uning komponenti), shaxs tuzilmasida yaxlit ta'lim, shaxs xususiyatlari tizimi, bilim, ko'nikma va malakalarni egallash natijasida yuzaga keluvchi holatlar (tayyorgarlik, yo'naltirilganlik va boshqalar) sifatida ifodalanishi mumkin, ko'pincha esa, kompetentli bilim va tajriba bilan tenglashtiriladi.

Bugungi kunda "kompetensiya", "kompetentlik" atamaları keng qo'llanilmoqda va barqarorlashmoqda. Ammo, hozirga qadar ta'limning u yoki bu bosqichi bitiruvchisining optimal obraziga qo'llash mumkin bo'lgan «kompetentlik» tushunchasining yagona va aniq ta'rifi mavjud emas. Manbalarda shaxsning bilimi, ko'nikmasi, malakasi, qobiliyati, mehnatsevarligi, kasbiy mahorati kabi sifatlarini ifodalash uchun kompetentlikni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari, metodikasi va asosiy yo'nalishlari aniqlashtirilgan.

Ilmiy manbalarda kompetentlik va kompetensiyaning quyidagi ta'riflarini uchratish mumkin: motivlashgan qobiliyat; shaxsning xususiyat va sifatleri, shaxsiy chizgisi; faoliyatga tayyorgarlik mezonlari; masalani hal etish va uning natijalarini olish uchun zarur bo'lgan qobiliyat; faoliyatga bog'liq bilim, ko'nikma, malaka va tajriba (inson tomonidan o'zlashtirilgan masalani yechish, usullar va yo'llarini bir butunga birlashtirish), shu bilan birga shaxsning motivlashgan va hissiy-irodaviy sohasidiri. A.A. Verbiskiy va M.D. Ilyazovalar bu tushunchalarga quyidagicha ta'rif bergan: kompetensiya - bu inson tomonidan u yoki bu faoliyatning amalga oshirilishini ta'minlovchi uning maqsadlari, qadriyatleri, motivlari, shaxsiy sifatleri, bilimlari, ko'nikmalari, malakalari, qobiliyatleri va tajribalari tizimi; kompetentlik esa, amaliyotda namoyon bo'lgan va amalga oshgan insonning amaliy faoliyat texnologiyalarini egallash darajasi hamda shaxsning ijtimoiy axloqiy sifatleri rivoji bilan tavsiflanuvchi kompetensiyasi.

A.S. Belkin va V.V. Nesterovlar kompetensiyani ta'lim jarayonida samarali faoliyat uchun zaruriy shart-sharoit yaratuvchi kasbiy vakolat, funksiyalar, kompetentlikni esa, kompetensiyani samarali amalga oshirishni ta'minlovchi kasbiy va shaxsiy sifatlar majmuasi sifatida ta'riflagan.

A.N. Vvedenskiy fikricha kompetentlik - bu qandaydir shaxsiy tavsif, kompetensiya esa, aniq kasbiy yoki funksional tavsiflar majmuasi.

M.A. Xolodnaya kompetentlikni quyidagicha ta'riflagan: kompetentlik - bu mos faoliyatda samarali qarorlar qabul qilishga imkon beruvchi predmetli o'ziga xos bilimlarni tashkil etishning maxsus tipi.

G.K. Selevko kompetensiyani atrof-muhitni o'zgartirish bo'yicha maqsadni qo'yish va unga erishishga imkon beradigan bilim, ko'nikma va malakalar majmuasi shakli sifatida tushungan.

Kompetentlik - bu shaxsning ta'lim olishi va ijtimoiylashuvi jarayonida egallagan hamda faoliyatda mustaqil va muvaffaqiyatli ishtirokiga yo'naltirilgan bilim va tajribalariga asoslangan, uning faoliyatidagi umumiy qobiliyat va tayyorgarligida namoyon bo'ladigan integrallashgan sifat. Ilmiy-metodik adabiyotlarda kompetensiyaning quyidagi an'anaviy tasniflari qayd etilgan:

- javobgarlikni o'z zimmasiga olish, hamkorlikda qaror qabul qilishda ishtirok etish qobiliyatiga bog'liq siyosiy va ijtimoiy kompetensiyalar;

- madaniyati, tili va dinidan qat'iy nazar boshqa insonlar bilan yashashga, ularni tushunishga, ularga yordam berishga va o'zaro kelishmovchiliklarni bartaraf etishga yo'naltirilgan, jamiyat hayotida uchraydigan kompetensiyalar;

- kasbiy faoliyatda va jamiyat hayotida muhim bo'lgan yozma va og'zaki muloqotga egalikni aniqlovchi kompetensiyalar;

- axborot jamiyatining paydo bo'lishi bilan bog'liq bo'lgan kompetensiyalar (yangi texnologiyalarga ega bo'lish va ularning afzallik va kamchiliklarini aniqlash).

Ular o'zaro bir-birini to'ldiruvchi va bir-biriga bog'liq bo'lgan tushunchalar. Kompetensiyaga ega bo'lmagan kompetentli shaxs uni ijtimoiy ahamiyatli jihatlarda to'laqonli amalga oshira olmaydi. Bu fikrni kompetensiyani insonda mavjud bo'lgan narsalar to'plami, kompetentlikni esa, shaxs ega bo'lishi kerak bo'lgan narsalar to'plami sifatida tavsiflovchi A.S. Belkin tomonidan berilgan ta'rifda ham uchratish mumkin. Xorijiy so'zlar lug'atida «kompetentlik» tushunchasi biror shaxs yoki muassasaning vakolati va huquqlari majmuasi yoki biror bir insonga tegishli ishlar, savollar majmuasi sifatida ta'riflangan. Fransuzcha "competent" so'zi kompetentli, vakolatli sifatida tarjima qilinadi. Shu bilan birga u yuridik ahamiyatga ham ega. Ingliz tilida "competence" atamasida shaxsning sifati ma'nosi mavjud: kompetentlik - qobiliyat sifatida keltirilgan.

L. Spenser va M. Spenserlar kompetentlikning mezonlari sifatida yuqorida qayd etilgan elementlarni qarab chiqqanlar: shaxsning «Men konsepsiyasi» tuzilmasidagi motivlar, psixofiziologik sifatlar, ko'rsatmalar, qadriyatlar, shuningdek, bilim va ko'nikmalar. Mualliflar kompetensiyaning boshqa komponentlariga qaraganda bilim va ko'nikmalarni baholash va rivojlantirish osonroq deb hisoblaydilar. Ular kompetensiyani ta'rifining quyidagi sxemada keltirilgan:

1. Intilish. Harakat. Natija.

2. Shaxsiy sifatlar (motivlar, men konsepsiyasi, bilimlar).
3. Hatti-harakatlar (ko'nikmalar).
4. Ishni bajarish.

Kompetentlikka yo'naltirilgan yondashuv ta'limda qo'llanilayotgan pedagogik texnologiyalarning ham o'zgartirilishini taqozo etadi. Bilimlarni berishda kreativ pedagogik texnologiyaga o'tish talab etiladi. Kreativ pedagogik texnologiyada o'qituvchi tomonidan taqdim etilayotgan turli individual topshiriqlar ijodiy faoliyatga qaratilgan bo'lishi va ta'lim oluvchilarda har bir topshiriqni bajarishga ijodiy yondoshuvni talab qiladi. Bu texnologiya o'qituvchi o'z o'quv fani yuzasidan doimiy ijodiy izlanishga, ta'lim oluvchini esa, topshiriqlarni bajarishda faqat o'z bilim va ko'nikmalariga tayanish kerakligini o'rgatadi. Ta'lim mazmuni, shakli, pedagogik texnologiyalarning o'zgarishlari nazorat usullarini takomillashtirish kerakligini ham taqozo etadi. Jumladan, «bilimli» yondashuv tizimida ta'lim oluvchini har bir fandan olgan bilim, malaka va ko'nikmalari nazorat qilinib, umumiy reyting bali o'zlashtirish ko'rsatkichi sifatida qo'llaniladi.

Ta'lim oluvchining kompetentli darajasini aniqlashga qaratilgan «kompetentli» yondashuvda, eng avvalo kompetentlikni aniqlash talab etilib, bu integrallashgan bilim, malaka va ko'nikmalarni aniqlash degani. Ta'limda kompetentli yondashuvni amalga oshirishning yetakchi g'oyasi shundan iboratki, bitiruvchilarda kompetensiyalar majmuasini shakllantirish ular egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar majmuasi bilan aniqlanuvchi oliy ta'lim muassasasiga an'anaviy bo'lgan maqsadga to'laqonli mos kelmaydi. Bu yondashuv L.S. Grebnev, N.M. Rozina, S.A. Smirnova, A. Zimnyaya, N.V. Kuzmina, T.D. Makarova, Dj. Raven, N.A. Selezneva, Yu.G. Tatur, G. Xutmaxer, A.V. Xutorskiy, N.A. Muslimov va boshqalarning tadqiqotlarida o'z aksini topgan.

Oliy ta'lim muassasasi bitiruvchisi tayyorgarligi sifatini tahlil qilish uchun kompetentlik bilan bog'liq mezonni tanlash shu bilan shartlashilganki, oliy ta'lim muassasasi uzoq mehnat faoliyati jarayonida amalga oshiriladigan kasbiylashtirishni emas, balki bitiruvchining kasbiy tayyorgarligi va kompetentligini ta'minlashi mumkin. Demak, kompetensiya ta'lim oluvchining ta'limiy (yoki kasbiy) tayyorgarligiga oldindan qo'yilgan talablarga qaysidir darajada uzoqlikni nazarda tutsa, kompetentlik esa, tayyor bo'lgan shaxsiy sifatlarini nazarda tutar ekan. Ushbu muammoni tadqiq qilishda, birinchi navbatda kasbiy kompetentlik nima ekanligini, uning tuzilmasi va shakllanish sharoitlarini aniqlash zarur.

Psixologo-pedagogik adabiyotlar va boshqa manbalar tahlili «kasbiy kompetentlik» tushunchasi ta'rifiga bir necha yondashuvlar mavjudligini ko'rsatdi. Masalan, xorijiy tadqiqotchilar tomonidan bu tushuncha ko'pincha «chuqurlashtirilgan bilim», «harakatlarning samaradorligi» kabilar sifatida talqin etilgan. Bizning nuqtai nazarimizcha esa, mutaxassis kompetentligi kasbiy faoliyat davomida orttirilgan ijtimoiy-ahamiyatli va shaxsiy-ahamiyatli kompetensiyalar tizimidan iborat. Agar, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi haqida so'z yuritilsa, u holda bu tushuncha mazmuniga pedagogik masalalarni mustaqil va yetarlicha samarali hal etish imkonini beruvchi o'qituvchi, tarbiyachi, pedagogning shaxsiy imkoniyatlari kiritiladi. U yoki bu pedagogik masalalarni hal etish uchun pedagogik nazariya va uning qoidalarini amalda qo'llay olish ko'nikmasi va tayyorgarlik zarur. Shu bilan birga yana o'qituvchining kasbiy kompetentligi uning mehnatida pedagogik faoliyat va pedagogik muloqotning turli tomondan shakllanganligidir. Turli davrlarda va turli mualliflarda turli xil ta'riflar uchraydi va ular quyidagilardan iborat: ma'lum mehnat faoliyati vazifalarini bajarish ko'nikmasi va qobiliyatiga egalik, psixik holat, ta'lim olish va umummadaniyat darajasi, pedagogik faoliyatni amalga oshirishga amaliy tayyorgarlik va nazariyaning birligi. Bular esa, kasbiy kompetentlikni pedagog shaxsining psixologik-pedagogik va fan sohasida bilimlarga egaligini, kasbiy ko'nikma va malakalari, shaxsiy tajribasini tavsiflovchi integrallashgan shaxsiy xususiyati sifatida aniqlashga imkon beradi. Shu bilan birga pedagog o'z faoliyati istiqbolini maqsad qilgan, bilimlarini boyitishga intiluvchan, o'ziga ishongan va kasbiy natijalarga erishish qobiliyatiga ega bo'lishi zarur. Ba'zi bir tadqiqotchilar pedagogning kompetentligi tashkilotchilik, javobgarlik, mehnatsevarlik, maqsadga erishish, o'ziga ishonish kabi shaxsiy sifatlarini o'z ichiga oladi - deb hisoblasa, boshqa birlari esa, kompetentlik tuzilmasiga motivatsion-qadriyatli sohani ham kiritish zarur, chunki bu soha bilimlarga egalik darajasini aniqlaydi - deb hisoblaydi.

Shunday qilib, kompetentlikning qayd etilgan tashkil etuvchilari insonning kasbiy faoliyatida, kasbiy muloqotida, o'z kasbining ustasi sifatida shakllanib yetishganligini anglatadi. Bo'lajak mutaxassis kasbiy kompetentligining shakllanishi nafaqat o'quv predmetlari ro'yxati, balki, fanni o'zlashtirish jarayonida shakllanadigan kasbiy ko'nikma va bilimlar, shuningdek, talabaning ijtimoiy, siyosiy va madaniy hayotdagi faol o'rnidan iborat ta'lim mazmuni orqali amalga oshiriladi. Buning barchasi majmuaviy holda, bo'lajak pedagog shaxsini shunday tarbiyalaydiki, u o'z-o'zini rivojlantirish va o'z komilligi ustida ishlay olish usullariga ega bo'ladi, bu esa, o'z vaqtida pedagogga «inson-inson» tizimida kasb ustasi - sub'yekti sifatida samarali faoliyatni ta'minlaydi. Bugungi kun talablariga javob bera oladigan, zaruriy sifatlar, bilim va ko'nikmalarga ega kompetentli mutaxassisni tayyorlash ilmiy asoslangan mos o'qitish tizimini yaratmasdan mumkin emas. Mutaxassisning kompetentligini ta'riflashga turlicha yondashuvlar mavjud. Masalan, N.F. Talizinaning nuqtai nazaricha, u uchta asosiy tarkibiy qismlarga (sifatlar, bilimlar, ko'nikmalar) mos kelishi kerak. Ularga quyidagilar kiradi: Sifatlar: ishga munosabatni ifodalovchi: mehnatsevarlik, e'tiborlilik, ijodiy yondashuv; hatti-harakat va faoliyatning umumiy maromini tavsiflovchi: ijrochilik, mustaqillik, so'ziga sodiqlik, obro'lilik, faollik va shijoatlilik; aqliy

qobiliyatlar: egiluvchanlik, zukkolik, uzoqni ko'ra bilishlik; ma'muriy-tashkiliy: ish muhitini yaratish ko'nikmasi, insonlarga rahbarlik qilish ko'nikmasi, jamoani himoya qilish, insonlarni farqlay olish, ularni ishonтира olish ko'nikmasi; insonlarga munosabatni tavsiflovchi: rostgo'ylik, tarbiyalilik; o'ziga munosabatni tavsiflovchi: talabchanlik, kamtarlik, dadillik, mukammallik. Bilimlar: o'z mutaxassisligi bo'yicha kasbiy, umummadaniyat, kasbiy faoliyat haqida ma'lumotlilik. Ko'nikmalar: qo'yilgan masalalarni yechish, adabiyotlar bilan ishlash, faoliyatni rejalashtirish. Bu ro'yxat faoliyat turiga qarab to'ldirilishi yoki qisqartirilishi mumkin. Oliy ta'lim muassasasi bitiruvchisining quyidagi asosiy kompetensiyalari ajratiladi: o'quv-bilish, axborotli, kommunikativ, ijtimoiy-foydali, shaxsiy o'z-o'zini takomillashtirish. Bularning barchasi bitiruvchiga kasbiy bilim, ko'nikma va keyingi hayotda faoliyat usullari majmuasini ongli ravishda qo'llash imkonini beradi. Kompetentlik - insonning faoliyatli tavsifi, shuning uchun uning tasniflanishi eng avvalo, faoliyat tasnifiga mos bo'lishi kerak. Umumiy holda bular mehnat, o'quv, o'yin va kommunikativ kompetentliklar. Bularga yana quyidagilarni qo'shimcha qilish mumkin:

- kompetentlikni faoliyatning yo'naltirilgan ob'yekti bo'yicha tasniflash, u «inson-inson», «inson-texnika», «inson-badiiy obraz», «inson-tabiat», «inson-belgili tizim» sohaslarida kompetentlikni beradi;
- kasblarning alohida sinflari va guruhlarini sohasidagi kasbiy kompetentlik;
- aniq faoliyat (mutaxassislik) dagi predmetli kompetentlik.

Jamiyatning turli sohaslarida esa quyidagi maxsus kompetentliklar ham talab etiladi: maishiy xizmat sohasida, san'at sohasida, sport sohasida va boshqalar. «Bilimlilik» tavsiflari ham kompetentlikka kiradi va ijtimoiy bilimlar sohasi (matematika, fizika, gumanitar fanlar, biologiya va boshqa fanlar sohasida kompetentlik), ishlab chiqarish sohalari (energetika, transport, aloqa, mudofaa, qishloq xo'jaligi va boshqa sohalari) bo'yicha tasniflanadi. Psixologik tavsif sifatida kompetentlik tushunchasi nafaqat kognitiv (bilimlar) va operatsion-texnologik (faoliyatli), balki motivatsion-etnik, ijtimoiy va axloqiy tashkil etuvchilarni ham o'z ichiga oladi. Kompetentlikning asosi qobiliyatlardan iborat bo'lganligi uchun ularning har biri o'z kompetentligiga mos kelishi kerak. Qobiliyatlar eng umumiy ko'rinishlari bilan kompetensiyaning jismoniy madaniyatdagi, aqliy sohadagi, umumo'quv, amaliy, ijrochilik, ijodiylik, badiiy, texnik, shu bilan birga pedagogik-psixologik, ijtimoiy va boshqa ko'nikmalariga mos keladi.

Kompetentlik ta'lim muassasasi o'qituvchilarining ma'naviy dunyoqarashi, psixologik-pedagogik va tashkiliy-texnologik salohiyati ya'ni uning kasbiy imkoniyatlarini ifodalaydi. Kasbiy imkoniyatni esa, ta'lim muassasasi o'qituvchilari pedagogik faoliyati jarayonining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda ular tomonidan tashkil etilayotgan pedagogik jarayonlarning holati va samaradorligi orqali aniqlash mumkin.

Professional ta'limda tayanch kompetensiyalar (soft skills) hamda maxsus kompetensiyalar (hard skills) ni mazmuni quyidagilardan iborat.

“Soft” ingliz tilidan tarjima qilinganda “yumshoq” degan ma'noni anglatadi. Bundan tashqari, “hard skills” tushunchasi ham mavjud bo'lib, “hard” ingliz tilida “qattiq” ma'nosini beradi. Majoziy talqinda tushuntirilsa, kompyuterning ishlashi uchun asosan ikkita komponent zarur. Ingliz tilida bular “Hardware”, ya'ni kompyuter qurilmasi va uning qo'shimcha qurilmalari hamda “Software” ya'ni dasturiy ta'minotdir. Kerakli dasturlar bo'lmasa, kompyuter qurilmasi shunchaki mashinaligicha qolaveradi. Shu singari, inson hayoti va faoliyatida zarur bo'lgan ikkita muhim ko'nikma hamda malakalar mavjud. Bular – “hard skills” va “soft skills”. “Hard skills” ta'lim muassasasida fanlarni o'zlashtirish natijasida o'rttirilgan hamda kasbiy-professional faoliyatni olib borish uchun zarur bo'lgan malaka va ko'nikmalar tizimidir. Sodaroq qilib tushuntirganda, masalan, oshpazning “hard skills” bo'yicha ko'nikma va malakalari – bu ovqat pishira olish, ovqatni mazali tayyorlay olish va h.k. Axborot texnologiyalari bo'yicha mutaxassisning “hard skills” bo'yicha ko'nikma va malakalari esa – bu kompyuter dasturiy ta'minoti bilan ishlay bilish, axborotni qayta ishlay olish va hokazo. Insonning “hard skills” bo'yicha ko'rsatkichi odatda ta'lim muassasasini tamomlagach beriladigan diplom ilovasida aks etadigan baho yoki ballarida namoyon bo'ladi. Demak, ularni baholash mumkin va oson. “Soft skills” esa, aytilganidek, shaxslarning o'zaro munosabatlarida zarur bo'lgan malaka va ko'nikmalar tizimidir. Bularga misol qilib samarali muloqot qila olish, diqqat bilan tinglay olish, empatiya, jamoada ishlay bilish, liderlik, vaqtni boshqarish, maqsad qo'yish va boshqalarni sanash mumkin. Ularni baholash murakkabroqdir. Odatda ish beruvchilar ishga qabul qilishda intervyudan o'tkazish jarayonida bo'lajak xodimlarida bunday ko'nikma va malakalarning mavjudligini tekshirib ko'radilar. Ularga psixologik savollar beradilar. Bunday amaliyot asosan rivojlangan xorijiy davlatlarda uchraydi. Insonga “Hard skills” va “soft skills” bir xil darajada zarurdir. Ularni ishga kirish maqsadida taqdim etiladigan rezyumeda aks ettirish intervyudan oldin ish beruvchida bo'lajak xodim haqida muayyan tasavvurning paydo bo'lishiga olib keladi.

Ko'pgina davlatlarda “soft skills” bo'yicha alohida modul o'tilmaydi. Unga dahldor bo'lgan malaka va ko'nikmalarni shakllantirishga turli fanlar kesimida e'tibor beriladi. Holbuki, ish beruvchilar ishga olayotgan insonlar “soft skills” bo'yicha qanday malaka va ko'nikmalarga ega ekanliklariga ko'proq qiziqish bildirmoqdalar.

Zamonaviy axborot texnologiyalarga asoslangan o'quv jarayonida asosiy ta'lim oluvchining berilgan murakkab o'quv axborotlaridan osonlik bilan foydalana olishga yordam berish, ta'lim oluvchilarni

mustaqil ta'lim olish faoliyatiga imkoniyat yaratish vazifalarini bajaradi. Shularni hisobga olgan holda zamonaviy ta'lim tizimida o'quv jarayoni va unda o'qituvchining ish faoliyatini rejalashtirishga doir ilmiy ishlarni keng doirada olib borish kerak deb hisoblaymiz va bu o'z samarashini ko'rsatadi. Bugungi zamonaviy ta'lim tizimi pedagogdan o'qituvchi va o'quvchi orasidagi o'zaro individual munosabat va zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlari ta'sirini faollashtirishni talab etmoqda. Ta'lim jarayonida zamonaviy informatsion va telekommunikatsion texnologiyalarni faol qo'llash o'quv jarayonida o'qituvchining o'rni, roli va pedagogik faoliyatini ma'lum darajada o'zgartirishga olib keladi.

Adabiyotlar:

1. Muslimov N.A va boshqalar. Pedagogik kompetentlik va kreativ asoslari. O'quv-metodik qo'llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 120 b.
2. Muslimov N.A., Qo'ysinov O.A., SH.Abduraxmonov, Abdullayeva Q.M., Gaipova N.S. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini metodik kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. Nizomiy nomidagi TDPU Rizografi, Toshkent 2014 yil. 6,75 b.t.
3. K Shakhnoza, K Makhbuba Interactive technologies as a means to improve the efficiency and quality of the educational process. *International Journal of Human Computing Studies* 3 (2), 182-186.
4. SH Kuliyeva IMPROVING TEACHING AIDS IN THE TRAINING OF FUTURE TECHNOLOGY TEACHERS. *International Journal of Early Childhood* 14 (03), 2022.
5. El papel de las tecnologías pedagógicas modernas en la formación de la competencia comunicativa de los estudiantes. KS Halimovna, MO Nurilloevna, KD Radzhabovna, RG Shavkatovna *Religación. Revista de Ciencias Sociales y Humanidades* 4 (15), 261-266.
6. Ш.Х. Кулиева Аксиологический подход в профессионально-педагогической подготовке будущего учителя *Казанский педагогический журнал*, 48-52.